

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvemlékek
Budapest, 2016. május 24.

MAGYARORSZÁG ÉS A KELETI KERESZTÉNYSÉG – KULTUSZOK, TEMPLOMOK, NYELVEMLÉKEK

KEREKASZTAL-KONFERENCIA

**A MAGYARORSZÁGI BOLGÁR ORTODOX EGYHÁZKÖZÖSSÉG 100. ÉVFORDULÓJA
ÉS A SZLÁV ÍRÁSBELISÉG ÉS KULTÚRA NAPJA ALKALMÁBÓL**

2016. MÁJUS 24., BUDAPEST

SZERVEZŐK:

**ELTE BTK SZLÁV FILOLÓGIAI TANSZÉK
BOLGÁR KULTURÁLIS FÓRUM**

A KONFERENCIA TÁMOGATÓI:

**EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA**

EMBERI ERŐFORRÁS TÁMOGATÁSKEZELŐ (NEMZ-KUL-16-0117)

**EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ**

BUDAVÁRI BOLGÁR NEMZETISÉGI ÖNKORMÁNYZAT

SZT. CIRILL ÉS SZT. METÓD BOLGÁR ORTODOX TEMPLOM, BUDAPEST

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvemlékek
Budapest, 2016. május 24.

PROGRAM

2016. május 24.

ELTE BTK, D ép. Könyvtárterem

Üléselnök: Terdik Szilveszter

10,00: A konferenciát megnyitja: Dr. Lukács István, a Szláv és Balti Intézet igazgatója

	Előadó neve	Előadás címe
10,30-10,45	Terdik Szilveszter (Iparművészeti Múzeum)	<i>Változó nyelvhasználat a hazai görögkatolikus közösségekben. Amiről az ikonok tanúskodnak</i>
10,45-11,00	Dudás Előd (ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet)	<i>Magyarországi szlovén kéziratos énekeskönyvek Kétvölgyön</i>
11,00-11,15	Tóth-Révész Éva (SZTE BTK Történeti Segédtudományok Tanszék)	<i>A keleti kereszténység a kora Árpád-korban</i>
11,15-11,30	Golub Xénia (Országos Széchényi Könyvtár)	<i>A grábóci szerb ortodox monostor művelődés- és művészettörténeti jelentősége</i>
11,30-11,45	Zsilák Mária (Selye J. Magyar Egyetem, Komárno)	<i>Magyarországi szlovák települések keleti rítusú nyelvemlékei</i>
11,45-12,00	Vita	
12,00-13,00	Ebédszünet	

Üléselnök: Puskás Bernadett

	Előadó neve	Előadás címe
13,00-13,15	Nagy Márta (Debreceni Egyetem)	<i>Templomábrázolás Hrisztofor Zefar Szent Naum-metszetén</i>
13,15-13,30	Puskás Bernadett (Nyíregyházi Egyetem)	<i>Szent Paraszkéva és a Kárpát-vidék női szentjei az ikonfestészetben</i>
13,30-13,45	Berényi Mária (Magyarországi Románok Kutatóintézete)	<i>Román ortodox egyház a két világháború közötti Magyarországon</i>
13,45-14,00	Dudás Mária (ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet)	<i>Egy XVII. századi bolgár kézirat nyelvi sajátosságai (Троянски дамаскин)</i>
14,00-14,15	Papp Izabella	<i>Az ortodox vallás szerepe a magyarországi görögség emlékműanyagában</i>
14,15-14,30	Papadopoulos Petkova Adriana (Bolgár Kulturális Fórum)	<i>Vallás és hagyományos kultúra a magyarországi bolgároknál</i>
14,30-15,00	Vita	
15,00-15,15	Kávészünet	

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvemlékek
Budapest, 2016. május 24.

Üléselnök: Földváry Miklós

	Előadó neve	Előadás címe
15,15-15,30	Császári Éva (ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet)	<i>A bükk-szentkereszti arany miatyánk</i>
15,30-15,45	Földváry Miklós (ELTE BTK Ókortudományi Intézet)	<i>Grekofil latinok: egy „műgörög” szertartás az államalapítás korából</i>
15,45-16,00	Menyhárt Krisztina (ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet)	<i>Szt. Marina/Antiochiai Szt. Margit kultusza a bolgár és a magyar néphitben</i>
16,00-16,15	Pozsgai István (NyME SEK BDPK FIKI Orosz Nyelv és Irodalom Tanszék)	<i>A tőszámnevek névszókkal alkotott kapcsolatai a Codex Zographensisben</i>
16,15-16,30	Cselényi István (Görögkatolikus Egyház)	<i>A magyar görögkatolikus egyház</i>
16,30-16,45	Farkas-Baráthi Mónika (Szegedi Tudomány- egyetem)	<i>Partenije Pavlović – egy egyházi karrier és az első önéletrajz története</i>
16,45-17,00	Kamen Mihajlov (ELTE-BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet)	<i>Книзи и православен канон [Könyvek és pravoszláv kánon]</i>
17,00-17,15		Vita
17,15-től		Zárszó

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvemlékek
Budapest, 2016. május 24.

ABSZTRAKTOK

Berényi Mária: *Román ortodox egyház a két világháború közötti Magyarországon*

1918-ban a trianoni Magyarországon maradt románság sajátos helyzetbe került: itt maradt értelmiség nélkül. A tanítók és a papok átlépték az országhatárt, Romániába menekültek. A magyarországi kisebbségek között a legelesettebb állapotban a románság volt. Roppant nehéz, szinte kilátástalan helyzetbe került. Nemcsak kis létszáma miatt, hanem elsősorban azért, mert oktatási intézményhálózata, kulturális infrastruktúrája nem volt, hisz a kulturális, történelmi és vallási központok Romániában maradtak. Az itt működő kevés pap és tanító a mostoha körülmények ellenére, a lehetetlennel is dacolva, megpróbálta a kulturális, vallási és oktatási életet újraindítani. A román kultúra és nyelv ápolásának feladata a kis létszámú iskola mellett elsősorban a családi közösségekre és az egyházakra maradt.

Császari Éva: *A bükkszentkereszti arany miatyánk*

Az Aranymiatyánk a népi imák egyik sajátos típusát képviseli. A népi (profán, apokrif) imádság olyan, a kereszténységgel szorosan összefüggő folklórműfaj, amely közös európai örökség, és amely tükrözi az egyes nemzetek sajátos tudatát, szellemiségét. Az Aranymiatyánk a nagyhét tipikus imádsága volt. A szlovák ajkú bükkszentkereszti hívek közé ún. koldus (žobrak) közvetítésével juthatott el. Ez az imádság több változatban, kézzel és magyar helyesírással írt formában maradt fenn. Mivel Erdélyi Zsuzsanna már az 1970-es években hasonló szövegeket jegyzett le egyes római és görög katolikus észak-kelet magyarországi településeken, ezért az Aranymiatyánk feltehetően regionális jellegű specifikum volt. Egyedisége abban is rejlik, hogy Bükkszentkereszten kívül egyetlen magyarországi szlovák nyelvszigeten sem ismert ez a népi imádságfajta, amelyet nagyjából idején imádkoztak a templomban.

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

Cselényi István Gábor: *A magyar görögkatolikus egyház*

A magyarság még az őshazában először a keleti egyházzal találkozott. A honfoglalás után első püspöke Hierotheosz volt. A keleti országrészben – főleg a nemzetiségek körében – fennmaradt a bizánci kereszténység. Az 1646-os ungvári és az 1700-as gyulafehérvári unió után jött létre a Rómával egyesült vagy görögkatolikus egyház. A munkácsi egyházmegyéből 1912-ben szakadt ki a Hajdúdorogi Egyházmegye, amely 2015-ben metropoliai rangot kapott. Alá tartozik a Miskolci és a Nyíregyházi Egyházmegye. Az egyház 300 ezer hívőt, 300 lelkészt tart számon.

Dudás Előd: *Magyarországi szlovén kéziratok énekeskönyvek Kétvölgyön*

Előadásomban öt 19. századi, magyarországi szlovén kéziratok énekeskönyvet mutatok be a Vas megyei Kétvölgy településről. A településen fellelt énekeskönyvek jól illeszkednek abba a gazdag kéziratok énekeskönyv hagyományba, amely a muravidéki szlovén nyelvterületen kibontakozott, s amelynek legrégebbi darabja a 16–17. századból származó *Martyánczi-énekeskönyv*. Ebben a kontextusban mutatom be a szóban forgó 19. századi énekeskönyveket is, utalva a szövegegyezésekre, illetve az eltérésekre is. A továbbiakban az énekeskönyveket nyelvi szempontból elemzem.

Dudás Mária: *Egy XVII. századi bolgár kézirat nyelvi sajátosságai*

(Троянски дамаскин)

A damaszkin irodalom az egyházi liturgikus könyvek kiemelkedő részét képezik. A damaszkin krónikák idővel egyházi gyűjteményekké bővültek. Nyelvezetük egyszerű és mindenki számára érthető volt. Ez a tulajdonságuk a nyelvtörténet számára kiemelkedő jelentőséggel bír. Nyomon követhető a szintetikus óbolgár nyelv analitikus nyelvvé történő folyamata és átalakulása. Az előadás bemutatja a XVII. században íródott Trojani damaszkin felépítését és nyelvi sajátosságait.

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

Farkas-Baráthi Mónika:

Partenije Pavlović – egy egyházi karrier és az első önéletrajz története

Az első olyan szerző, aki valódi önéletrajzi művel jelentkezett a szerb és bolgár irodalomban, Partenije Pavlović, XVIII. századi szerző, akiről – azon kívül, hogy bolgár származású, és hogy élete nagyobbik részét Szerbiában töltötte, ahol jelentős egyházi karriert futott be – viszonylag keveset tudunk. Ami izgalmassá teszi személyiségét, az az a tény, hogy egyszerre tartozik két kultúrához és irodalomhoz – a bolgárhoz és a szerbhez –, valamint hogy nevéhez köthető az első önéletrajzi mű megírása a déli szláv irodalomban. Partenije Pavlović nem csak az ortodox egyházi élet megbecsült tagja volt, kultúrtörténeti szempontból fontosabb íróként betöltött szerepe, noha ezt a jelentőségét kora és környezete még nem tudta megérteni és értékelni.

**Földváry Miklós István: Grekofil latinok: egy „műgörög” szertartás
az államalapítás korából**

Az Árpád-kori magyar liturgiátörténet legkorábbi forrásában (ún. Hartvik-agenda) van egy „a görögök szokása szerint” megjelöléssel ellátott (*In vigilia Epiphaniæ benedicatur aqua, ut mos est Græcorum, ante vespas sive in octavis*), nagyszabású, ünnepélyes vízkereszti vízszentelési szertartás. Ennek kirajzolódó eredetét, európai kapcsolódási pontjait és vélt vagy valódi „görögségét” igyekszik tisztázni az előadás.

**Golub Xénia: A grábóci szerb ortodox monostor művelődés-
és művészettörténeti jelentősége**

A grábóci Szent Arkangyalok-monostor 16. század végi alapításától fogva lelki-szellemi központja a Magyarország területén több hullámban megtelepedett szerb népességnek. Könyvtára hazánk egyetlen ortodox monostori könyvtára, temploma pedig barokk enteriőrjének köszönhetően a Budai Szerb Ortodox Egyházmegye egyedülálló művészeti emléke.

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

Menyhárt Krisztina: *Szt. Marina/Antiochiai Szt. Margit kultusza a bolgár és a magyar néphitben*

A legmelegebb nyári időszak egyik fontos szentje a bolgároknál Szt. Marina (július 17.), akinek alakja ötvözi a keresztény kultusz vértanúszentjének, illetve kereszténység előtti démonasszony/természetősanya vonásait. Az ő ünnepének időszakára esett az első termés betakarítása, ezért választották őt patrónusuknak a Polikraiste faluból származó bolgárkertészek is. Marina a katolikus egyháznak is szentje, aki Antiochiai Szt. Margit néven ismert. Az előadás témája a szenthez fűződő magyar és bolgár népi elképzelések összehasonlító vizsgálata, a párhuzamok és az eltérések feltárása, amelyeket a hivatalos pravoszláv és katolikus életírás elemeivel vetünk össze.

Mihajlov Kamen: *Könyvek és pravoszláv kánon*

Az előadás a Pest-Budán, a bolgár újjászületés idején kiadott pravoszláv könyveket vizsgálja. Manjo Sztojanov leírása alapján ezek száma több, mint 54. Első pillantásra a pravoszláv kánon elemei tisztán formálisak – az egyházi szláv betűkészlet és a könyvek kivitelezése. A gyakorlatban azonban a folyamat sokkal komolyabb belső jellemzőket mutat. Mindenek előtt ki kell hangsúlyozni, hogy a két város (amelyek adminisztratív szempontból még nem egységesek) prof. Szava Szivriev szavai szerint a bolgár újjászületés korabeli kultúra „kihelyezett központjai”. És itt nemcsak a kétségtelenül jó műszaki és anyagi feltételek játszanak szerepet, amelyeket a szerzők számára biztosítanak. Úgy tűnik, a nyomdák által kínált termékek a minőség, a presztízs és az aktualitás szempontjából valamilyen kialakult standardjáról lehet szó. Még tisztázásra szorul, hogy e két osztrák-magyar város állandó vagy csak átmeneti központjai voltak-e a bolgár emigránsoknak, kereskedőknek, munkásoknak. mekkora lehetett a kereskedelmi irodák, a szerződő felek és a tőzsdei ügyletek száma. Az óbolgár hagyományok, amelyeket aktívan újítottak fel a bolgár újjászületés idején feltehetően a köztes állomás helyzetével ruházták fel Pest-Budát Brassó és Lipcse között, amelyek a bolgár emigránsok, tanulók, egyetemisták és kereskedők ismert központjai voltak. Külön vizsgálatot érdemel a nyomdászok vizsgálata. Szláv hovatartozásukat nem kell bizonyítani, mert a szöszedést és a tördelést nem tudnák olyan emberek végrehajtani, akik nem ismerik az

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

egyházi szláv nyelvet. A hibák csekély száma egyértelműen alátámasztja ezt az állítást. A könyvtetek kialakításának, a szövegek elhelyezkedésének az oldalakon, illetve a dekoratív elemek részletes elemzése a nyugati/katolikus hatásról tanúskodik a pravoszláv tartalmú könyvek esetében is.

Nagy Márta: *Templomábrázolás Hrisztofor Zefar Szent Naum-metszetén*

Hrisztofor Zefar 1743-ban egy macedovlach kereskedő, Bikerasz Naum megbízásából, két – ikonográfiaailag közel azonos – Ohridi Szent Naumot ábrázoló metszetet készített. Az idegenben élő megrendelő óhazai kötődésének megnyilatkozása a szülőföld legjelentősebb szentjének a megjeleníttetése. A metszet kilenc kompozíciójában tűnik föl a Naum által alapított ohridi templom „képe”. Ezek közül mindössze egy ábrázolás közelít a templom valós képéhez, ami szokatlanak tűnhet, hiszen a megrendelő számára fontos volt a szülőföld legjelentősebb kultuszhelyének a pontos földidézése.

Papadopulosz Petkova Adriana: *Vallás és hagyományos kultúra a magyarországi bolgároknál*

A jelen előadás témája a magyarországi bolgár közösség szokásainak bemutatása a kultúra hagyományos és keresztény elemei szempontjából.

Papp Izabella: *Az ortodox vallás szerepe a magyarországi görögség emléktárában*

A 17-18. században Magyarországra érkező, majd itt letelepedő balkáni kereskedők az azonos vallás és a nyelv segítségével próbálták megőrizni identitásukat. Kis létszámuknál fogva a második, harmadik generáció tagjai a nyelvet már nem tudták megtartani, de a vallás nagyon fontos összetartó erőt jelentett számukra évszázadok elteltével is. Ezt bizonyítják az általuk építtetett templomok, vallási tárgyak, síremlékek is. Az írásos emlékekben is megjelenik a vallás fontossága, ami különösen jól érzékelhető egyik legszemélyesebb forrásanyagukban, a végrendeleteikben.

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

Az előadásban illusztrációs anyag segítségével szeretném érzékeltetni, milyen módon próbálták megőrizni a magyarországi görögök az ősi vallást, hogyan és meddig sikerült ez az idegen nyelvi és vallási környezetben.

Pozsgai István: *A tőszámnevek névszókkal alkotott kapcsolatai
a Codex Zographensisben*

Az előadás célja a tőszámnevek névszókkal alkotott kapcsolatainak vizsgálata a X-XI. századi óbolgár Codex Zographensisben. Bemutatjuk a tőszámnevek névszókhoz történő különféle kapcsolódási típusait, mint pl. a különböző számban való egyeztetés útján vagy a genitivus partitivus segítségével megvalósított kapcsolatokat. Figyelmünk elsősorban azokra a jelenségekre irányul, amelyek összefügghetnek a tőszámnevek kapcsolódási típusainak egységesülésével. A kapott adatokat összevetjük óoroszl kódexek adataival is.

Puskás Bernadett: *Szent Paraszkéva és a Kárpát-vidék női szentjei az ikonfestészetben*

A Kárpátok mentén, Magyarországon és Lengyelországban a fennmaradt késő középkori posztbizánci ikonok stílusában, tematikájában a határhelyzetből adódóan, az alapvetően keleti és nyugati kapcsolatok mellett, különös szerep jutott a déli, balkáni hatásoknak. Jelentős számban készültek Szent Paraszkévát ábrázoló táblák, hisz népszerűsége olyan jelentős helyi szenteket előzött meg, mint Szent György vagy Szent Demeter nagyvértanúk. Alakjában a névazonosság miatt két szent személye kapcsolódott össze, a kisázsiai Ikonía nagyvértanúnőé és a Tarnovói Szent Paraszkéváé, akinek tisztelete a régió délről történt betelepedésével nőtt meg, többek között Griborij Camblak kijevi metropolita személyes kötődései miatt is. A szent ikonjai többnyire hagiografikus jelenetekkel készült egész alakos ábrázolások. Ezek variánsait tekintjük át.

Magyarország és a keleti kereszténység –
kultuszok, templomok, nyelvmélekek
Budapest, 2016. május 24.

Terdik Szilveszter: *Változó nyelvhasználat a hazai görögkatolikus közösségekben*
Amiről az ikonok tanúskodnak

A reformkorban kezdett felerősödni a magyarországi görögkatolikus közösségek egy részében az a törekvés, hogy az istentisztelet nyelve az egyházi szláv és a román mellett - vagy inkább helyett – a magyar legyen. A liturgikus nyelvért folytatott küzdelemhez a saját magyar görögkatolikus egyházmegye alapításának célja társult. A küzdelem fél sikerrel zárult: 1912-ben ugyan megalapították a Hajdúdorogi Egyházmegyét, de a magyar nyelv liturgikus használatát a Szentszék megtiltotta. Az ikonon szereplő szentírási és liturgikus idézetek sorsa gyakran híven tükrözi az adott közösség liturgikus nyelvhasználatának változását. Előadásomban néhány karakteres példa segítségével szeretném ezt a folyamatot és hátterét bemutatni.

Tóth-Révész Éva: *A keleti kereszténység a kora Árpád-korban*

A keleti kereszténységről biztos, forrásokban nyomon érhető adatunk a X. század közepéről van, mikor is előbb Bulcsú és Termacsu, majd Gyula kint jártak Bizáncban és megkeresztelkedtek. A Gyula által hozott missziós püspök, Hierotheos és utódainak működésére nézve megosztottak a vélemények. Előadásomban bemutatom a különböző véleményeket, köztük a sajátomat is. Felvázolom, hogy ezek szerint milyen formában, mely részén az országnak és meddig működtek, működhetek Magyarországon ezek a keleti főpapok.

Zsilák Mária: *Magyarországi szlovák települések keleti rítusú nyelvmélekei*

Északkelet Magyarország szlovák településeinek lakossága részben görögkeleti vallású. E települések gyakran nemzetiségi tekintetben is vegyesek, szlovák-ruszin nyelvűek lakják őket. Főként vallási nyelvmélekeikkel különülnek el, népi imáik nyelvezete igen jellegzetes, vallási tárgyú könyveik cirill betűsek. E kistelepülések hagyományos kultúrája – eltérően más, szlovákok lakta vidékektől – kevésbé feldolgozott.